

Ю. П. КОРЧАГІНА (аспірант)
Донецький національний технічний університет

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ – ГОЛОВНЕ ЗАВДАННЯ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянута проблема формування професійно значущих якостей особистості майбутнього фахівця у співвідношенні з професійною придатністю та професійним розвитком. Проаналізовані різні підходи до визначення поняття «професійно значущі якості особистості». Формування професійно значущих якостей особистості майбутнього інженера розглядається як пріоритетне завдання вищої освіти, що є одним із шляхів подолання суперечностей, які виникають між вимогами до сучасного фахівця та його готовністю до професійної діяльності.

Ключові слова: формування професійно значущих якостей, особистість фахівця, професіоналізація, вища технічна освіта, професійна освіта, майбутній інженер.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвиток вищої освіти в Україні характеризується ретельним переглядом складових процесу підготовки майбутніх спеціалістів. Останнім часом питання якості професійної освіти набуло значної ваги. Нинішій стан системи вищої освіти не в повній мірі відповідає зростаючим вимогам суспільства до якості підготовки майбутніх фахівців. По закінченню навчального закладу майбутній фахівець не досить підготовлений до конкретної роботи по спеціальності, отже необхідні професійні знання та якості йому доводиться придбати вже тільки у середині робочого процесу. Саме тому, приймаючи на роботу, організації віддають перевагу працівникам з досвідом роботи, а не випускникам вищих навчальних закладів (ВНЗ), оскільки, не дивлячись на те, що фахівець має диплом, його знання та вміння є недостатніми. Очевидно, що некомпетентність працівника може привести підприємство до збитків. Таким чином, головним завданням професійної освіти є формування особистості фахівця, здатного до професійної діяльності, а це означає, що випускник вищого навчального закладу повинен мати вже сформовані професійно значущі якості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема підготовки фахівців технічного профілю привертає увагу багатьох психологів та педагогів, серед яких І.А. Зязюн, Кремень, Н.Г. Ничкало, Б.Г. Ананьєв, С.У. Гончаренко, А.В. Хуторський, Л.Е. Анциферова, О.М. Леонтьєв, О.Е. Коваленко, М.І. Лазарева, Ю.П. Нагірний, Л.О. Белова, О.Г. Романовський, С.О. Сисоєва, В.І. Бондарь, О.І. Пометун, Дж. Равен, І. Лернер та інші.

Проблема формування та розвитку особистості завжди була і є однією із головних проблем педагогіки. Великий вплив на розробку даного питання зробили праці таких вчених, як А.С. Макаренко, К.Д. Ушинський, С.Л. Рубінштейн, Д.Й. Фельдштейн, В.А. Сухомлинський, П.П. Блонський, К.А. Альбуханова-Славська, В.П. Андрущенко, А. Дистервег, М.В. Демін, Я.А. Коменський, С.Т. Шацький, І.П. Підласий, В.А. Семиченко, І.Ф. Харламов, В.А. Сластьонін, Г.І. Щукіна тощо.

Проблемі професійних якостей особистості присвячені праці наступних вчених: М.Д. Левітова, І.Н. Шпільрейна, Є.Ф. Зеєра, Л.Е. Орбан-Лембрика, С.Г. Геллерштейна, В. А. Бодрова, А.Д. Маркової, А.В. Карпова, В.Д. Шадрікова, Н.В. Алішева, В.Г. Лооса, В.Ф. Єнгалічева, К.К. Платонова, Н.С. Мойсеюк та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, теоретичний аналіз наукових праць свідчить, що проблемі формування професійно значущих якостей особистості майбутнього фахівця технічного профілю в сучасних педагогічних розробках приділено не достатньо уваги.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розглянути проблему визначення та формування професійно значущих якостей (ПЗЯ) майбутніх фахівців технічного профілю як одну із найважливіших проблем сучасної професійної освіти.

Виклад основного матеріалу. В наш час проблема удосконалення професійної підготовки майбутніх інженерів є дуже актуальною. Нові тенденції полягають в перенесенні акцентів з

підготовки вузькоорієнтованого фахівця, на підготовку всебічно розвиненої особистості. Сучасний професіонал – це особистість, яка здатна ефективно вирішувати різноманітні професійні проблеми та знаходити вихід в нестандартних ситуаціях. А для цього він повинен мати необхідні професійні особистісні якості, а не лише фахові знання, що має стати запорукою його подальшої успішної діяльності.

Отже, суспільству потрібні не просто фахівці високої кваліфікації, але в першу чергу люди етичні, культурні, творчі, всебічно освічені. Саме всебічний розвиток майбутнього фахівця, формування його моральних, культурних, професійно важливих якостей розглядаються як пріоритетні у сучасній державній освітній політиці [8].

Л.О Белова підкреслює, що нині зростають вимоги не тільки до професійної підготовки, але й до особистісних якостей, здатних забезпечувати успішність адаптації та можливість самореалізації людини у світі, що швидко змінюється.

У психолого-педагогічній літературі зустрічаємо наступні терміни: «професійно значущі якості», «професійно важливі якості», «професійно необхідні якості» і «професійно цінні якості». Різні автори вживають різні терміни, але все ж таки вони є тотожними. Незважаючи на те, що існує багато досліджень стосовно проблеми професійних якостей, досить немає однак думки щодо трактування цієї дефініції.

А.В. Карпов тлумачить професійні якості, як індивідуальні властивості суб'єкта діяльності, які є достатніми і необхідними для її реалізації на нормативно заданому рівні і які значущо й позитивно корелюють з одним або декількома її основними результативними параметрами – якістю, продуктивністю та надійністю.

Є. Климов визначає професійні якості як особистісні якості, “котрі забезпечують успішну взаємодію між людьми, розуміння людей та ефективний вплив на них, встановлення контактів, організацію сумісних дій”.

Е.Ф. Зеєр пояснює сутність поняття «професійно значущі якості» в дефініції складової професійно-особистісного потенціалу, що розуміється як «стійка інтегральна сукупність загальних, спеціальних і приватних якостей спеціаліста, що обумовлюють його здатність до продуктивного здійснення професійної діяльності» [5].

На думку Є. Ільїна ПЗЯ – це такі функціональні якості і особистісні особливості людини, які сприяють успішному виконанню даної професійної діяльності.

На думку В.Л. Маришук, ПЗЯ — це окремі динамічні риси особистості та її властивості, що сприяють успішному оволодінню певною професією. До професійно важливих якостей віднесені не тільки особистісні, але й фізичні якості [7].

С. Я. Батишев професійно значущими для особистості і суспільства вважав якості, що дозволяють людині найбільш повно реалізувати себе в конкретних видах трудової діяльності [2, с. 33].

Проблема ПЗЯ, як один із аспектів психології праці, почала досліджуватися у кінці 19 століття. Засновником цього напрямку вважається інженер американського походження, Ф. Тейлор. Вчені того часу вважали, що кожна людина від природи має прості психологічні характеристики (ПЗЯ), які лише треба визначити перед початком трудової діяльності, і таким чином визначити придатність людини до цієї діяльності.

Теорія професіогенеза (професійного розвитку) виникає лише в першій половині 20 століття, головним принципом якої вважається розвиток ПЗЯ. Поступово почали вивчатися вимоги до окремих професій, відповідність особистісних якостей людини до конкретної діяльності, умови формування і розвитку ПЗЯ.

Під поняттям «професіогенез» розуміють процес формування соціальних якостей особистості, які забезпечують задоволення потреб суспільного розвитку на основі висококваліфікованої праці й загальнолюдських цінностей [3].

Таким чином, вчені (І.Н. Шпільрейн, С.Г. Геллерштейн, М.Д. Левітов та ін) дійшли висновку, що ПЗЯ можна розвивати та перебудовувати в процесі діяльності.

К.К. Платонов і Б.Ф. Ломов єдині в думці про те, що підготовку до майбутньої фахової діяльності як найважливішого чинника професійного розвитку людини краще всього відтворювати з урахуванням двох основних сторін: зовнішньої і внутрішньої. Зовнішня сторона підготовки до діяльності здійснюється через співвідношення професійних, психологічних і педагогічних чинників. Внутрішня сторона підготовки до діяльності передбачає аналіз психолого-педагогічних можливостей майбутнього фахівця і професійно важливих якостей, які він набуває під час навчання. Таким чином, професійний розвиток є невід'ємною частиною професіоналізації особистості [6].

В.О. Бодров співвідносив розвиток ПЗЯ фахівця із професійною придатністю. Він зазначав, що остання розглядається, по-перше, як сукупність якостей, властивостей людини, котрі визначають успішність формування придатності до конкретної діяльності (видів діяльностей), і, по-друге, як сукупність наявних, сформованих професійних знань, навичок, умінь, а також психологічних, фізіологічних й інших якостей і властивостей, що забезпечують ефективне виконання професійних завдань [10, с.10].

Професійна придатність розглядається, з одного боку, як наявність здібностей людини до опанування конкретної професії з сукупністю психологічних, фізіологічних якостей необхідних для виконання професійних завдань, а, з іншого, успішністю набуття професійних знань, вмінь й навичок, які сприяють професійному становленню майбутнього фахівця [1]

Професійна придатність відбиває реальний рівень розвитку професійно важливих якостей для конкретної діяльності, які формуються й проявляються на етапах життєвого і професійного шляху [10, с.11]. Вчений розділяє чотири основні групи індивідуальних якостей, що утворюють у своїй сукупності структуру професійної придатності:

- абсолютні ПЗЯ – властивості, необхідні для виконання діяльності як на мінімально припустимому або нормативно заданому – середньому рівні;
- відносні ПЗЯ, що визначають собою можливість досягнення суб'єктом високих (“наднормативних”) кількісних і якісних показників діяльності (“ПЗЯ майстерності”);
- мотиваційна готовність до реалізації тієї або іншої діяльності; доведено, що висока мотивація може істотно компенсувати недостатній рівень розвитку багатьох інших ПЗЯ (але не навпаки);
- анти ПЗЯ: структура професійної придатності припускає мінімальний рівень їхнього розвитку або навіть відсутність. Це властивості, які виступають професійними протипоказаннями до тієї або іншої діяльності. Вони, на противагу якостям перших трьох груп, корелюють із параметрами діяльності, але негативно [4].

Професійна придатність не дається людині з народженням, а формується в процесі навчання та подальшої професійної діяльності за умови наявності професійної спрямованості. Формування та розвиток професійної придатності відбувається паралельно та у взаємозв'язку з розвитком суб'єкта діяльності. Це означає, що професійна придатність починає формуватися разом з особистістю фахівця в період навчання у ВНЗ.

На важливу особливість професійного розвитку особистості вказує А. К. Маркова, яка поряд з появою у психіці людини її нових якостей професіонала та оволодінням людиною новими професійно важливими якостями ставить зміну співвідношення професійно важливих якостей, що склалися раніше.

Процес навчання у вищому технічному закладі є підготовкою майбутніх інженерів до професійної діяльності, яка має бути направлена на формування у них ПЗЯ. Сучасні педагоги намагаються розв'язати проблему створення моделі особистості майбутнього фахівця, формування та розвитку професійних якостей, враховуючи особливості його подальшої професійної діяльності.

В. В. Рибалка серед найбільш важливих якостей особистості у професійному плані визначає мотиваційно-сміслові, інтелектуальні, характерологічні, едукативні, рефлексивні та комунікативні.

Якості особистості інженера Т.І. Коваль умовно поділяє на дві структурні складові: основну та фахову. До основної складової, на думку дослідниці, можна віднести підструктури якостей, що є характерними для будь-якого фахівця незалежно від його професії та сфери діяльності; до фахової складової – підструктури якостей, характерних для конкретної професійної діяльності.

Соціологи під керівництвом В.А. Ядова виділили три блоки ділових якостей, необхідних сучасному інженерові : творчий (включає самостійність, творчий підхід до справи, ініціативність, інтелектуальні здібності, досвід і знання); виконавський (містить такі ділові якості, як старанність, акуратність, ретельність, виконавчість, дисциплінованість, усидливість, сумлінність, працьовитість), творчість і організованість – блок, який включає якості необхідні для творчої і репродуктивної роботи, до них відносяться: працездатність, оперативність, відповідальність, організованість, наполегливість [9]

К.Ю. Чудіна виділяє деякі професійно значущі риси для спеціаліста-інженера, а саме: професійну самостійність, професійну компетентність, технічні здібності, аналітичність мислення та комунікабельність.

Л. Л. Товажнянський та О. С. Пономарьов вважають, що процеси глобалізації зобов'язують інженера володіти такими якостями як, знання іноземної мови та маркетинговими навичками як невід'ємних елементів професіоналізму. Водночас зростає значення наукового світогляду і

моральних принципів фахівця в структурі його професійної компетенції.

На думку С. Даншевої, до професійних якостей інженера слід віднести розвиток ініціативності, творче інженерне мислення, та здатність до винахідництва. Також необхідними є деякі комунікативні якості, наприклад, вміння встановлювати контакти, та налагоджувати відносини у колективі.

Н. Чигиринська, відзначає, що інженерна діяльність спрямована на майбутнє, а тому вимагає від нього певних професійних і особистісних якостей – здатність прогнозувати і передбачати, формулювати завдання та розробляти шляхи їх вирішення, обирати правильні рішення і нести за них особисту та юридичну відповідальність. Майбутній інженер має бути здатним до вирішення стратегічних завдань, орієнтуючись на життєтворчі чинники, дотримуватися системи загальнолюдських та національно-духовних цінностей, усвідомлювати мотиви своїх вчинків, відчувати внутрішню необхідність – потребу бути гуманною особистістю, здатною до рефлексії, емпатії тощо [11].

Висновки. Отже, професіоналізація особистості починає відбуватися у навчальному закладі і повинна враховувати всі сторони майбутньої діяльності фахівця. Професійна діяльність інженера є дуже складною та різноплановою, а це вимагає від нього наявності великої кількості професійних якостей. Сучасне суспільство висуває до особистості інженера багато вимог. На нашу думку, проблема формування ПЗЯ особистості майбутнього фахівця є закономірним відображенням суперечностей, які виникають між постійно зростаючими вимогами до якості фахової підготовки майбутнього інженера і усталеною теоретичною і практичною підготовкою у навчальному закладі.

Таким чином, виникає необхідність визначення, уточнення сутності та систематизація ПЗЯ особистості майбутніх інженерів, забезпечення відповідного методичного забезпечення для цього.

Список використаної літератури

1. Алексеева С.В. Психолого-педагогічні чинники формування професійної придатності майбутнього фахівця в умовах сучасної освіти / С.В. Алексеева. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2012_36_1/alekseeva.pdf
2. Батышев С. Я. Профессиональная педагогика : учеб. для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям / С. Я. Батышев. – М. : Ассоциация «Профессиональное образование», 1997. – 512 с.
3. Бодров В.А. Психология профессиональной деятельности: теоретические и прикладные проблемы [Текст] / В.А.Бодров. – М.: Ин-т психологии РАН, 2006. – 623 с.
4. Бодров В.А. Психология професійної придатності: навчальний посібник для вузів / В.А. Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.
5. Зеер, Э.Ф. Профессиональное становление личности инженера-педагога / Э.Ф. Зеер. — Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1988. — 120 с.
6. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 444 с.
7. Марищук В.Л. Психологические основы формирования профессионально значимых качеств : автореф. дис. ... д-ра психол. наук. — Л., 1982. — 32 с.
8. Мачуліна І.І. Особистісно-професійні якості майбутнього фахівця в контексті постмодернізаційних трансформацій – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./Staptp/2010_45/files/ST45_34.pdf
9. Мухамедшина А. В. Индивидуализация профессионального обучения будущих инженеров на основе модульной технологии [Текст] / А. В. Мухамедшина // Теория и практика образования в современном мире: материалы междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). — СПб.: Реноме, 2012. — С. 343-345.
10. Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности: учеб. пособие / [под общ. ред. В.А. Бодрова]. – М.: ПЕР СЭ, 2003 -768 с., с.11.
11. Чигиринская Н. В. Гуманитаризация инженерного образования: методологические основы / Н. В Чигиринская // Педагогические науки. – 2006. – №1(17). – С. 119-121.

Стаття надійшла до редакції 18.12.2013

Ю. П. Корчагина

Донецкий национальный технический университет

Формирование профессионально значимых качеств личности будущего специалиста технического профиля – главное задание высшего профессионального образования.

В статье рассматривается проблема формирования профессионально значимых качеств будущего специалиста в плоскости профессиональной пригодности и профессионального развития. Проанализированы различные подходы к определению понятия «профессионально значимые качества личности». Формирование профессионально значимых качеств личности будущего инженера рассматривается как приоритетное задание высшего образования, которое является одним из путей преодоления противоречий, возникающих между требованиями к современному специалисту и его готовностью к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *формирование профессионально значимых качеств, личность специалиста, профессионализация, высшее техническое образование, профессиональное образование, будущий инженер.*

Yu. Korchagina

Donetsk National Technical University

Forming the Professionally Significant Qualities of Future Engineer's Personality as the Main Task of Higher Professional Education.

The article considers the problem of forming professionally significant qualities of future specialists in terms of professional maturity. The article touches upon professional integrity, which is not given by birth, but is formed in the process of studies and further professional activity. Formation and development of professional integrity takes place in parallel and in co-ordination with the subject of activity. It means that professional integrity formation takes place in parallel with specialist's personality formation and begins in the period of studying at University.

Also, different approaches to definition "personality's professionally significant qualities" are analyzed. Professionally significant qualities can be formed, developed and reformed in the process of activity.

The current status of higher education system does not completely match the growing demands of the society to the specialist's preparation quality. Forming the professionally significant qualities of future engineer's personality is discussed as the priority task of higher education. Modern professional is a personality, who can effectively deal with a variety of professional issues and seek a solution in unusual situations. To do this he should have not only highly specialized knowledge, but also necessary professional personal qualities, which should guarantee his further successful working career. The professional activity of a modern engineer is very difficult and versatile, it requires a large number of professional qualities. The article highlights the following: technical skills, knowledge of foreign languages, sociability, analytical thinking, the ability to anticipate and foresee, efficiency, organization, creativity, responsibility, perseverance, etc. So, forming the professionally significant qualities of future engineer's personality is one of the way to overcome arising contradictions between requirements to the modern specialist and his readiness to successful professional activity.

Key words: *forming the professionally significant qualities, personality of a specialist, professionalism, higher technical education, professional education, future engineer.*